

Тарасенко Ірина Олексіївна
*д.е.н., професор,
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна*

Тарасенко Олексій Сергійович
*к.е.н.,
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ

DOI: 10.25313/mono2020-5

Аналіз проблем та визначення перспектив розвитку вищої освіти України в сучасних умовах дозволяє сформулювати гіпотезу про те, що вища освіта, як суттєвий чинник забезпечення конкурентоспроможності і економічної безпеки країни, є найбільш вразливою ланкою для викликів глобалізації та внутрішніх загроз. В національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [1] зазначається, що розбудова національної системи освіти в умовах становлення України як самостійної незалежної держави відбувається на тлі певної соціально-економічної нестабільності, загострення екологічних проблем, які в сукупності спричиняють нові ризики, що

можуть ускладнити реалізацію цілей і завдань національної стратегії розвитку освіти в Україні.

В глобальному соціально-економічному просторі завдання забезпечення економічної безпеки СВО повинно стати пріоритетним для держави, оскільки освіта виконує важливу соціальну функцію — збереження та примноження людського капіталу як важливого чинника конкурентоспроможності та сталого розвитку України. Це обумовлює необхідність оцінки як потенціалу системи вищої освіти (СВО) України, її ефективності та конкурентоспроможності (КС), так і чинників, які визначають поточний стан й перспективи її розвитку, та, на цій основі — розробки механізмів управління вищою освітою (ВО), адекватних сучасним національним умовам розвитку і глобальним викликам.

Вивчення питань, пов'язаних із забезпеченням розвитку СВО в цілому, належить до кола інтересів багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених та практиків. За результатами аналізу української і зарубіжної наукової літератури [2, 3], зроблено висновки про необхідність розробки моделі управління економічною безпекою системи вищої освіти України з урахуванням множини чинників зовнішнього середовища. Встановлено, що управління економічною безпекою (ЕБ) СВО, з одного боку, характеризується як сукупність економічних відносин, що дозволяють протидіяти загрозам порушення рівноваги і стійкості СВО України як системи, а з іншого — як процес, спрямований на створення умов для безперервної адаптації ЗВО до досягнення поставлених цілей в динамічних умовах зовнішнього середовища.

Якщо розглядати економічну безпеку на мікрорівні як безпеку окремих закладів вищої освіти (університетів), то слід підкреслити, що її характеристикою є здатність закладу вищої освіти (ЗВО) адекватно реагувати на загрози і порушення стабільності й рівноваги, протистояти цим загрозам завдяки своєчасним змінам структури і адаптації до нових умов функціонування. На макрорівні економічна безпека СВО є результатом її економічних можливостей та здатності до реалізації

стратегічних цілей і завдань шляхом створення і забезпечення необхідних умов для безкризового функціонування з метою реалізації найважливіших потреб суспільства. Отже, загальний рівень ЕБ СВО України залежить від рівня економічної безпеки окремих ЗВО — чим більша кількість університетів та інших ЗВО зберігають здатність ефективно функціонувати, нарощувати свій потенціал і бути конкурентоспроможними як на вітчизняному, так і на світовому ринку освітніх послуг, тим, за інших однакових умов, вищий рівень КС і ЕБ матиме система вищої освіти країни.

Аналіз наукової літератури та особливостей функціонування СВО показав, що економічна безпека вищої освіти залежить від множини чинників різного походження, їх сили та тривалості дії (див. рис. 1). Проте, сама лише класифікація не достатня для прийняття рішень у сфері забезпечення безпеки, оскільки не дозволяє оцінити рівень та напрям впливу різних чинників на об'єкт управління.

На важливість застосування комплексного підходу при вивченні механізмів забезпечення ЕБ ЗВО звернув увагу В. В. Коврегін, який запропонував виокремити властивості й ознаки економічної безпеки вищих навчальних закладів (ВНЗ згідно першоджерела [4, с. 2]), серед яких: необхідність дотримання вимог законодавства, які визначають статус освітньої установи; необхідність дотримання балансу соціальних і економічних цілей; необхідність забезпечення сталого розвитку та, нарешті, цілісність економічної системи ВНЗ.

Для вирішення завдання оцінювання стану ризикованості зовнішнього середовища з позицій забезпечення ЕБ ЗВО вченими розроблено систему індикативних показників та критеріїв їх оцінювання, які в праці [5] запропоновано класифікувати за ознаками: (1) ресурсного забезпечення; (2) економічної безпеки суб'єктів освітнього процесу (серед яких: батьки, студенти, підприємства-замовники), від платоспроможності яких залежить рівень економічної безпеки ЗВО); (3) рівня управлінських рішень у сфері управління економічною безпекою закладу вищої освіти.

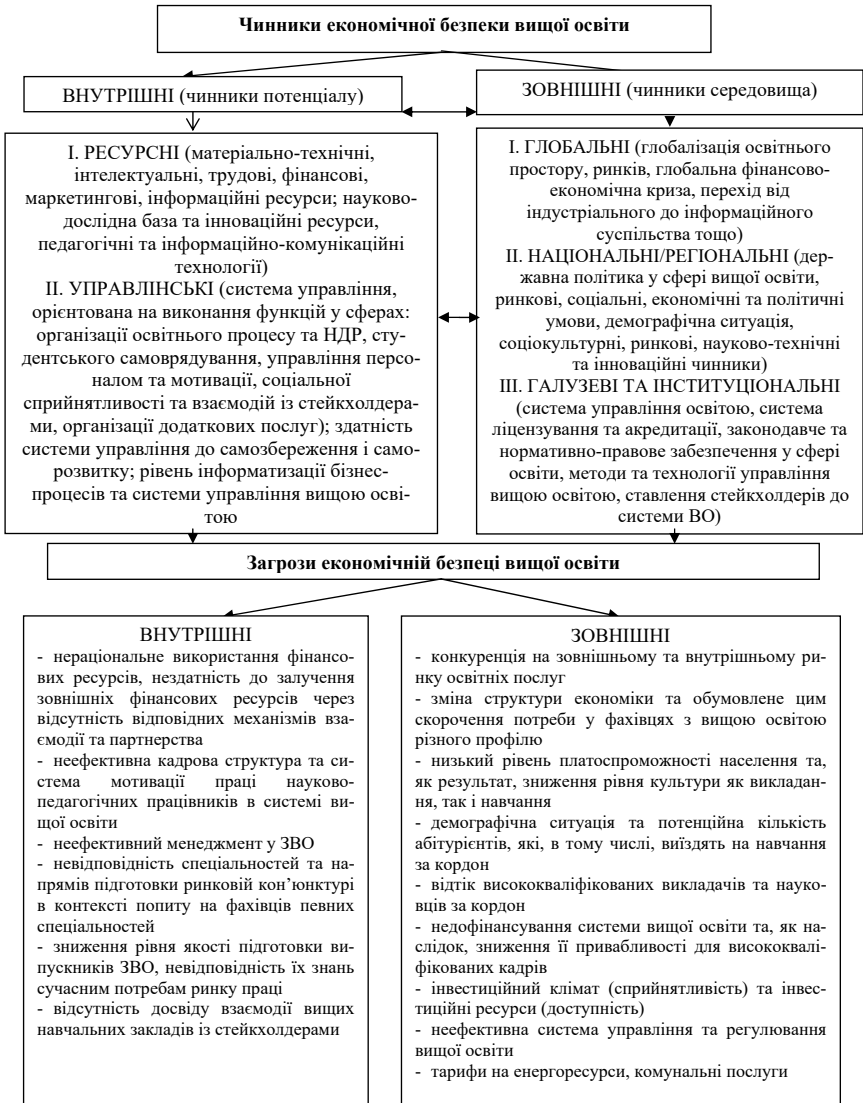

Рис. 1. Система внутрішніх та зовнішніх чинників економічної безпеки вищої освіти (систематизовано та доповнено за даними [7–13])

Мету системи економічної безпеки науковці визначають як «протидію економічним загрозам і, зокрема, загрози втрати закладом вищої освіти своїх конкурентних переваг, які забезпечують йому стійкий розвиток на тривалу перспективу» [6, с. 61–62]. Це свідчить про існування логічного взаємозв'язку між конкурентними перевагами, що забезпечують певний рівень КС ЗВО, та рівнем економічної безпеки, яка в такому тлумаченні виступає чинником її забезпечення. В той же час, слід звернути увагу і на наявність оберненої залежності між зазначеними показниками, оскільки в умовах глобалізації КС ЗВО відображає перевагу над конкурентами за системою показників на національному і міжнародному рівнях та є основою для забезпечення належного рівня ЕБ як окремого ЗВО, так і освітньої системи в цілому.

Незважаючи на різноманітність підходів до систематизації загроз і критеріїв економічної безпеки ЗВО, представлені в науковій літературі підходи не охоплюють всього спектра сучасних проблем, що перешкоджає створенню ефективного механізму протидії та нейтралізації даних загроз [14–17]. Тенденції та перспективи розвитку вищої освіти України в сучасних умовах визначаються множиною проблем, небезпек та ризиків, основними з яких є [18, 19]: недостатній рівень фінансового забезпечення ЗВО; матеріально-технічна база ЗВО, яка характеризується високим рівнем зношеності основних засобів; недостатній рівень інвестування в поліпшення матеріально-технічної бази, інформатизацію освіти та інноваційний розвиток ЗВО; низький рівень оплати праці працівників вищої кваліфікації у ЗВО; регіональні диспропорції у фінансуванні підготовки студентів в різних регіонах України. Крім того, слід зазначити, що в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів освітня система України потрапляє під вплив чинників, які, з одного боку, відкривають нові можливості для розвитку, з іншого — породжують нові небезпеки та загрози.

Аналізуючи вплив різних чинників економічної безпеки ЗВО, які систематизовано в працях Л. П. Снігир [20, с. 649–652; 21, 22], Богми О. С. [21], Петрової І. Л. [22], необхідно визначити

ті, що мають національні особливості, і, враховуючи сучасний стан соціально-економічного і політичного середовища в Україні, представляють загрозу для розвитку не лише вищої освіти як системи, але й економіки країни в цілому. Так, до чинників-загроз відповідно до підходів [20–22] необхідно віднести:

1. *Політичне середовище*, для якого характерним є дві групи процесів, викликаних зміною загальнополітичних орієнтацій в суспільстві: (1) розпадом СРСР, утворенням нових суверенних держав із самостійними політичними орієнтаціями і пріоритетами, зростаючими політичними амбіціями суб'єктів України та її областей; (2) загальною «ерозією» соціально-політичних інститутів, відповідальних раніше за систему освіти (державна власність та фінансування вищої освіти за «залишковим принципом», визначення державою структури, керівних органів, організації освітнього процесу і технологій навчання, оцінки результатів діяльності ВНЗ).

2. *Економічне середовище*, яке визначається загальною економічною ситуацією в країні, є найважливішим чинником підвищення економічної безпеки у сфері освіти. Індикаторами стану економічного середовища є показники інвестицій в освіту, видатків на вищу освіту, обсягів фінансування та частки витрат на освіту у структурі державних витрат, в тому числі в розрахунку на одного студента. Наслідком негативного впливу цієї групи чинників стали: втрата престижності праці науковців та педагогів через зниження рівня її оплати, старіння складу НПП, відтік обдарованої молоді як із сфери освіти і науки, так і з країни взагалі; недостатній рівень доходів населення та зниження платоспроможності, що вплинуло на попит на освітні послуги.

3. *Демографічна ситуація*, яка продовжує погіршуватися як через зниження якості та рівня життя населення при позитивно зростаючих «номінальних» показниках прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, постійно зростаючого рівня інфляції та валютних курсів, зростання безробіття, через скорочення народжуваності та старіння населення, так і через відтік кадрів з країни, в тому числі — молодих людей, які вступають на навчання до університетів інших країн (Польщі,

Чехії та ін.), що призводить до зменшення потенційної кількості абітурієнтів.

4. *Соціокультурне та морально-етичне середовище*, як зазначається в [20, с. 652], внаслідок впливу інших чинників (політичних, економічних, демографічних) зазнало деформацій, що проявилось у домінуванні «права сильнішого», недобросовісній конкуренції, погіршенні соціального клімату всередині колективів ЗВО.

5. *Науково-технічне середовище*, що є одним із найбільш масштабних чинників прямої дії, які визначають попит на освітні послуги за відповідними освітніми програмами та спеціальностями. Так, на здатність економіки до сталого і збалансованого зростання, впливають [21, с. 50–51]: низька частка продукції з високою доданою вартістю; незначна частка високотехнологічної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції, збитковість операційної діяльності вітчизняних промислових підприємств, високий рівень зношеності основних засобів і, як наслідок, занепад цілих галузей промисловості. Це позначилося на стані ринку праці і попиті на фахівців окремих спеціальностей.

До чинників-можливостей, які виокремлено за результатами аналізу праці Л. П. Снігир [20], доцільно віднести:

1. *Правове середовище*, характер якого визначається правовими актами, що регулюють відносини власності, підприємництва, конкуренції, захист прав споживачів і знайшли відображення в Законі України «Про освіту» [23]. Цим Законом: створено правову базу для виникнення і функціонування недержавних ЗВО; розширено і визначено права освітніх установ та їх колективів; обмежено можливості органів управління втручатися в оперативну діяльність ЗВО та створено правовий фундамент їх автономності; легалізовано широко здійснювану на практиці комерційну діяльність ЗВО та визначено правову базу ринкових відносин в освіті; розширено особисті освітні права громадян; зафіксовано безоплатність здобуття освіти в межах державних стандартів; закріплено низку нововведень в організації оплати праці освітян.

2. *Національне середовище* характеризується тим, що освітня політика України базується на принципах демократизації та гуманізму і орієнтована на досягнення сучасного світового рівня, відродження самобутнього національного характеру та традицій, докорінне покращення змісту, форм і методів навчання, збільшення інтелектуального потенціалу країни. Структура вищої освіти України розбудована відповідно до структури освіти розвинених країн світу, визначеної ООН, ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями.

З розглянутого можна зробити висновок, що з метою підвищення ефективності процесу управління ЕБ СВО необхідно розробити методичне забезпечення та інструментарій ідентифікації основних загроз, небезпек та ризиків, сукупний вплив яких і визначає рівень ЕБВО — високий, середній або низький. Така градація, запропонована в праці [24], обґрунтовується таким чином: високим слід вважати рівень, що визначається існуванням значимих загроз (для системи вищої освіти, на думку автора праці [24], такими загрозами є форс-мажорні обставини); середній рівень ЕБВО визначається впливом загроз, здатних знизити ефективність функціонування СВО, які, проте, не впливають на її розвиток та здатність до саморозвитку; низький рівень визначається за умов, коли система практично не здатна до розвитку та самозбереження, спостерігається обмеженість реалізації її потенціалу, система не відзначається привабливістю для інвестицій у виробничий та людський капітал.

Відповідно до підходу, що надається в праці [25, с. 19], рівень ЕБ ЗВО може бути оцінено як співвідношення параметрів фактичного стану і прогнозу соціально-економічного розвитку на вибраній період часу з пороговими значеннями відповідних індикаторів. При аналізі та підведенні підсумків вченими пропонується визначати досягнутий рівень результатів економічної безпеки, а у прогнозних оцінках — імовірнісний у майбутньому періоді. Вчені підкреслюють, що стан економічної системи ЗВО, який відповідає вимогам його безпеки, повинен характеризуватися певними значеннями деяких параметрів, критеріїв, за яких будуть забезпечуватися прийнятні для учасників

освітнього процесу умови та стійкість соціально-економічної ситуації [25, с. 19; 26, с. 19]. Іншими словами — необхідно здійснювати аналіз сильних і слабких сторін діяльності ЗВО з метою оцінювання рівня наявного потенціалу і виявлення проблем, які можуть призвести до зниження рівня економічної безпеки ЗВО внаслідок втрати (зниження) його потенціалу. З огляду на це пропонується система індикаторів ЕБ для об'єктів різного рівня — закладів вищої освіти (локальний рівень), системи закладів вищої освіти регіону (регіональний рівень) та системи вищої освіти країни (національний рівень) з виокремленням груп показників (табл. 1): 1. Ринкового успіху і визнання; 2. Економічного потенціалу та ефективності управління процесами; 3. Наукової та інноваційної діяльності.

Результати оцінювання рівня економічної безпеки ЗВО дозволять визначити стан економічної системи ЗВО, який відповідно до підходу А. В. Колосова [27, с. 1], запропоновано характеризувати показниками: стану, який визначатиметься умовами життєдіяльності, станом інститутів влади, міжнародними зв'язками; *сукупності (поєднання)* умов та чинників, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до самоудосконалення; *стійкості* (національної економіки, соціально-економічної системи). Іншими словами, вчений підкреслює необхідність визначення певного рівня економічної безпеки об'єкта дослідження; множини умов та чинників, сукупний вплив яких може призвести до зміни рівня безпеки об'єкта, і стійкості, як здатності об'єкта протистояти дії цих умов та чинників і зберігати певний рівень економічної безпеки. Отже, процес управління економічною безпекою потребує вирішення таких завдань: визначення поточного рівня економічної безпеки; визначення умов та чинників, зміна яких спричиняє зміну рівня економічної безпеки; оцінки стійкості об'єкта як системи до змін, які відбуваються у його економічній системі та зовнішньому середовищі.

Для оцінювання рівня індикаторів економічної безпеки та їх аналізу потрібний відповідний інструментарій, який задовольняв би таким вимогам [27, с. 2]: наявність чітко фіксованих меж

Таблиця 1

Індикатори економічної безпеки ЗВО, регіональної та національної систем вищої освіти, фрагмент (узагальнено та доповнено за даними [28–30])

Індикатори економічної безпеки		
закладу вищої освіти (локальний рівень)	системи ЗВО регіону (регіональний рівень)	системи ЗВО країни (національний рівень)
I. Показники ринкового успіху та визнання		
<i>1.1. Середній бал абітурієнтів, які</i>		
вступили до даного ЗВО за результатами ЗНО	вступили до ЗВО регіону за результатами ЗНО	вступили до ЗВО України за результатами ЗНО
<i>1.2. Індекс працевлаштування випускників</i>		
аналізованого ЗВО за фахом (у профільній галузі / не за фахом / не у профільній галузі, у тому числі тих, що навчалися на бюджетній основі)	за фахом (у профільній галузі / не за фахом / не у профільній галузі, у тому числі тих, що навчалися на бюджетній основі), які залишилися працювати в регіоні	за фахом (у профільній галузі / не за фахом / не у профільній галузі, у тому числі тих, що навчалися на бюджетній основі), які залишилися працювати в Україні
<i>1.3. Індекс конкурентоспроможності</i>		
даного ЗВО в національних та міжнародних системах рейтингового оцінювання університетів	ЗВО регіону в національних та міжнародних системах рейтингового оцінювання університетів	ЗВО України в міжнародних системах рейтингового оцінювання університетів
<i>1.4. Перспективна ринкова та експортна стабільність ЗВО</i>		
за показниками задоволення попиту на освітні послуги на ринку освітніх послуг України та через навчання іноземних студентів	регіону за показниками задоволення попиту на освітні послуги в регіоні та за його межами (через навчання студентів з інших регіонів України та країні)	України за показниками задоволення попиту на освітні послуги як в Україні, так і шляхом експорту освітніх послуг (навчання іноземних студентів)
1.5. Частка повторних звернень (після успішного завершення навчання) для отримання додаткових освітніх послуг в загальній кількості послуг, що надаються, %		

вимірювання; співмірність різних за часом оцінок за умови надійності використовуваної інформації; простота і доступність методик співставлення і розрахунку за умови достатньої їх універсальності.

Таким чином, забезпечення економічної безпеки належить до числа практичних завдань управління і залежить від обставин і умов функціонування ЗВО, враховуючи особливості їх потенціалу, мотиви діяльності, умови та чинники зовнішнього середовища, які впливають на ЕБ ЗВО. Це обумовлює необхідність впорядкування процесу прийняття управлінських рішень у сфері економічної безпеки, що в свою чергу вимагає: обґрунтування і вибору методів, розробки відповідного інструментарію оцінювання і аналізу індикаторів ЕБ та стійкості функціонування економічної системи ЗВО. Висновки про стан ЕБ СВО повинні бути враховані при формуванні державної політики у сфері вищої освіти з урахуванням державних пріоритетів щодо розвитку тих чи інших ЗВО, враховуючи їх потенціал, стратегічне значення для розвитку людського капіталу країни та її економічного розвитку, внесок у національні інтереси.

Література

1. Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021: Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page#n10>

2. Батова В. Н. Экономическая безопасность учреждения высшего профессионального образования в условиях глобализации. Современные проблемы науки и образования. № 1 (Часть 1). 2015 URL: <http://www.science-education.ru>

3. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007–2011 рр.: наук.-допом. бібліогр. покажч. Вип. 2. Ч. 2 / НАПН України, ДНІБ України ім. В. О. Сухомлінського, Ін-т вищої освіти; [упоряд.: Лисиця Н. В., Чорнойван Г. П., Стельмах Н. А., Айвазова Л. М., Вублик Н. М.; наук. консультант Корольов Б. І.; наук. ред. Рогова П. І.; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.]. Київ, 2014. 416 с.

4. Ширяев М. В. Экономическая безопасность высшего образования: концептуальные основы. Фундаментальные исследования. 2015. № 11–6. С. 1272–1276; URL: <http://www.fundamental-research.ru>
5. Управление экономической безопасностью высшего учебного заведения: учебник / Под общ. Ред. С. Д. Резника. М.: ИНФРА-М, 2013. 345 с.
6. Вахович І. М., Іщук Л. В., Пиріг С. О. Стан і проблеми вищої освіти в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 1(151). С. 63–69.
7. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>
8. Леонова Ж. К. Высшее образование как фактор экономической безопасности в условиях развития инновационной экономики. Вестник Российской академии естественных наук. 2016. № 4. С. 22–25.
9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/2016 навчального року: статистичний бюлетень за ред. О. О. Кармазіна. К.: Державна служба статистики України, 2016. 171 с.
10. Вища освіта в Україні у 2017 році: статистичний бюлетень за ред. О. О. Кармазіна. К.: Державна служба статистики України, 2018. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Коврегін В. В. Механізм забезпечення економічної безпеки при формуванні якості освіти вищого навчального закладу. Теорія та практика державного управління. 2016. № 1(52). С. 1–4.
12. Методичні рекомендації щодо розрахунку економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року N 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>
13. Дмитриев С. М., Ширяев М. В., Митяков С. Н. Экономическая безопасность технического вуза: анализ динамики индикаторов на примере НГТУ им. Р. Е. Алексеева. Высшее образование в России. 2014. № 4. — С. 48–56.
14. Зотова О., Ленева В., Синюкова Н. Стратегия безопасности в чрезвычайных ситуациях. Вопросы экономики. 2006. № 1. С. 33–38.
15. Водянова В. В. Экономическая безопасность. Системное представление. М.: ГУУ, 2010. 177 с.
16. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. К.: НІСД, 1997. 144 с.
17. Богомолов В. А. Экономическая безопасность. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. 303 с.

18. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції / Укл. М. Ф. Степко, Я. Я. Волюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; відп. ред. М. Ф. Степко. К.: Изд.-во МОНУ, 2004. 24 с.

19. Малік Є. О., Білінець М. Ю. Фінансування вищої освіти: сучасні тенденції та зарубіжний досвід. *Ефективна економіка*. 2014. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3259>

20. Снігир Л. П. Фактори загроз економічній безпеці вищих навчальних закладів. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск № 9. С. 647–653.

21. Богма О. С. Аналіз загроз економічній безпеці України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 12. С. 49–52.

22. Петрова І. Л. Становлення ринку інновацій в контексті економічної безпеки України. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. URL: file:///C:/Users/Alex/Downloads/efek_2013_8_5.pdf

23. Про освіту: Закон України від від 05.09.2017 № 2145-VIII. Редакція 19.01.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

24. Плотников Н. В. Обеспечение экономической безопасности высшего образования: теоретические и методологический аспекты: автореф. дис. докт. экон. наук.: 08.00.05. Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Санкт-Петербургский государственный экономический университет». Санкт-Петербург, 2016. 40 с. (дата звернення: 15.01.2017).

25. Михайлин Е. В. Методика оценки экономической безопасности вуза. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2009. № 2 (11). С. 18–27.

26. Зайцева М. Н. Пути обеспечения экономической безопасности России как одно из направлений реализации стратегии социально-экономического реформирования. *Экономическая безопасность России: политические ориентиры, законодательные приоритеты, практика обеспечения*. Вестник Нижегородской академии МВД России. 2005. № 5. С. 19.

27. Колосов А. В. Методические аспекты экономической безопасности. // Институт Государственного управления, права и инновационных технологий (ИГУПИТ). Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ», 2013. № 3. URL: [file:///C:/Users/xxx/Downloads/metodicheskie-aspekty-ekonomicheskoy-bezopasnosti%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/xxx/Downloads/metodicheskie-aspekty-ekonomicheskoy-bezopasnosti%20(1).pdf)

28. Митяков С., Ширяев М., Яковлева Н. Управление человеческим капиталом технического вуза: модель профессиональной компетентности преподавателя. *Инновации*. 2013. № 7. С. 86–91.

29. Ривчун Т. Е. Научно-методические подходы к оценке эффективности деятельности ВУЗа. *Научный журнал «Сервис Plus»*, 2010. № 3. С. 137–146.

30. Методика оцінювання наукових напрямів закладів вищої освіти під час проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності (Наказ Міністерства освіти і науки України 12 березня 2019 року N 338) URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/derzhavna-atestaciya-zakladiv-vishoyi-osviti-v-chastini-provadhennya-nimi-naukovoyi-naukovo-tehnichnoyi-diyalnosti>